

УДК 63.01:631.1(477)

Сас Олександр Олександрович,

К.ек.н, доцент кафедри бізнес-економіки та підприємництва ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана

ORCID: 0000-0002-6232-2350

Сас Ірина Сергіївна,

К.ек.н, доцент кафедри бізнес-економіки та підприємництва ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана

ORCID: 0000-0003-1386-6674

ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Анотація. Україна, маючи розвинений продовольчий комплекс, відіграє ключову роль на міжнародних ринках, експортуючи значні обсяги зерна та олії. Проте, воєнні дії, розпочаті Російською Федерацією у 2022 році, призвели до серйозного погіршення продовольчої безпеки, збитки якої оцінюються у мільярдах доларів. Зокрема, близько 25% сільськогосподарських домогосподарств зазнали значних втрат, що призвело до зупинення або зменшення виробництва у деяких регіонах.

Ключові слова: аграрний сектор, продовольча безпека, можливості аграрного сектору.

Україна має високорозвинутий сектор харчової промисловості, який не лише забезпечує населення країни харчовими продуктами, а й активно виступає на міжнародних ринках ключових сільськогосподарських товарів. Благодаря потужному експорту Україна стає важливим фактором у гарантуванні продовольчої безпеки світу. До початку війни Україна була одним з п'яти найбільших експортерів зерна у світі, експортуючи більшість виробленої продукції, тоді як внутрішнє споживання становило лише чверть від загального обсягу. Україна постачала значні обсяги пшениці, кукурудзи та соняшникової олії на світові ринки. На сьогоднішній день завдяки підтримці партнерів Україна залишається ключовим постачальником зерна та соняшникової олії на міжнародних ринках.

Але військові дії, що почалися в Україні з початком російської агресії 24 лютого 2022 року, призвели до загострення проблеми продовольчої безпеки в країні. Це спричинене перерваними логістичними ланцюгами, руйнуванням

інфраструктури, а також зниженням виробництва на сільськогосподарських підприємствах. Наприкінці червня 2023 року прямі збитки агропромислового комплексу України оцінювалися в 8,7 мільярда доларів США. Частка цих збитків випадає на знищення та пошкодження сільськогосподарської техніки та виробленої продукції. Непрямі збитки становлять більше ніж 40 мільярдів доларів США. За оцінками ФАО, втрати сільськогосподарських домогосподарств України через війну складають близько 2,25 мільярда доларів США, з яких майже половина припадає на вирощування рослин і решта на тваринництво. У прифронтових областях України зупинили або зменшили обсяги виробництва продукції майже на 40 %.

Аграрний сектор в умовах війни продемонстрував неабияку стійкість, а саме:

Виробництво сільськогосподарських культур в Україні значно перевищує потреби внутрішнього споживання, майже в 1,5–3 рази. Наприкінці 2023 року аграрії зібрали рекордний врожай у розмірі 79,2 мільйонів тонн, включаючи 58,4 мільйона тонн зернових і зернобобових культур, а також 20,8 мільйонів тонн олійних культур. Також намолотили 11,9 мільйонів тонн цукрових буряків. Цей успіх був досягнутий завдяки високій врожайності, зокрема до 55 центнерів з гектара. За даними Української конфедерації аграрного бізнесу, виробництво зернових у 2023 році зросло на 10%, олійних - на 18%, а цукрових буряків - на 29% порівняно з 2022 роком. Збір культур, зокрема кукурудзи, ще триває, але станом на 11 січня 2024 року кукурудза вже зібрана на 90% від прогнозу. За уточненими даними Міністерства сільського господарства, внаслідок високих врожаїв пізніх культур у 2023 році, аграрії планують зібрати 81,3 мільйонів тонн зернових і олійних культур, з них 59,7 мільйона тонн зернових і 21,6 мільйона тонн олійних.

Потреби внутрішнього ринку м'яса та м'ясопродуктів повністю задоволено. Загалом, споживання свинини, яловичини та м'яса птиці зросло з 54,1 кілограма на душу населення в 2022 році до 54,7 кілограма в 2023 році. У середньому, українці у 2023 році споживали по 27 кілограмів птиці та 7,4 кілограма яловичини на одну особу, що порівняно з 2022 роком становить зростання з 26,2 кілограмів та 7 кілограмів відповідно. У той же час, споживання свинини зменшилося: у 2023 році українці спожили 19,8 кілограма свинини на рік, в порівнянні з 20,3 кілограмами у 2022 році. Виробництво також збільшилося: вироблено більше м'яса птиці на 32 тисячі тонн (1 мільйон 285 тисяч тонн), та яловичини на 4 тисячі тонн (272 тисячі тонн). Зростання власного виробництва дозволило зменшити імпорт всіх трьох видів м'яса на 52 тисячі тонн - до 108 тисяч тонн.

У сільськогосподарських підприємствах поступово відновлюється виробництво молока. Протягом січня - грудня 2023 року обсяг виробництва молока вже досяг довоєнного рівня і склав 2 мільйони 807 тисяч тонн (у порівнянні з 2 мільйонами 767,7 тисяч тонн у 2021 році), що на 6% перевищує показник за 2022 рік.

В Україні постійно зростає виробництво овочів. У 2023 році було посіяно цибулі та моркви на 8,1% та 6,1% відповідно більше порівняно з попереднім роком. Загальна площа під посадку капусти збільшилася на 1,7%, а площа посівів картоплі і столового буряка зросла на 2% та 7% відповідно. На початок листопада 2023 року українські аграрії зібрали майже 29 мільйонів тонн овочів, з найбільшим обсягом картоплі - 21,2 мільйонів тонн, а також помідорів, капусти, цибулі, моркви, буряка, огірків та інших овочів. Пропозиція овочів стрімко збільшилася у III кварталі 2023 року завдяки сприятливим погодним умовам та зростанню виробництва в певних регіонах, що дозволило компенсувати наслідки для овочівництва від несприятливих умов у південних регіонах та руйнування Каховської ГЕС. У зв'язку з гарним врожаєм та збільшенням обсягів виробництва ціни на овочі у 2023 році залишалися нижчими, ніж у 2022 році. Наприклад, ціна борщового набору зменшилася на 11%, з найбільшим зниженням цін на цибулю та моркву. Ціни на картоплю трохи зросли, але залишаються одними з найнижчих у Європі.

Попит громадян на плодово-ягідні культури повністю задовольняється, хоча через війну втрачено 25% площ ягідників і 20% площ садів. Вінницька, Чернівецька, Хмельницька, Дніпропетровська, Львівська та Полтавська області, які є найбільшими виробниками плодів та ягід, повністю здатні забезпечити потреби в цих продуктах. Для розвитку галузі садівництва уряд України надає грантову підтримку виробникам сільськогосподарської продукції для створення та розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства. У 2023 році було видано грантів на закладку нових садів площею понад 2 тисячі гектарів.

Поступово відновлюються обсяги експорту агропродукції. У 2023 році було експортовано 67,5 мільйонів тонн агропромислової продукції різних видів, що на 15% перевищує показник 2022 року. Проте, експортний виторг склав 21,9 мільярда доларів США, що на 8% менше від показника 2022 року через зниження цін майже на всі види агропродукції та проблеми з експортною логістикою.

В аграрному секторі України в умовах повномасштабної війни існують значні виклики та обмеження, серед яких:

- **Дефіцит фінансових ресурсів:** Зростання собівартості виробництва призвело до того, що 21% підприємств отримали чистий збиток у 2022 році, а рівень рентабельності галузі значно знизився. Обсяги капітальних інвестицій у сільське господарство також впали на 26,1%.

▪ **Складнощі у вирощуванні зернових та олійних культур:** Падіння цін на ці культури та збільшення виробничих витрат призвело до того, що багато з них стали збитковими. Погіршилися умови для вирощування зернових та олійних культур через зниження цін та збільшення логістичних витрат.

▪ **Спрощення процесів сільськогосподарського виробництва та зменшення внесення добрив та засобів захисту рослин:** Це призвело до зниження врожайності та погіршення якості ґрунтів.

▪ **Криза у тваринництві:** Збільшення кількості втрат та скорочення поголів'я, особливо у господарствах населення, спричиняє загальне зниження виробництва молока та інших продуктів тваринництва.

▪ **Дефіцит трудових ресурсів:** Масове переміщення населення та призов чоловіків до ЗСУ створює нестачу робочої сили та збільшує робоче навантаження на тих, хто залишився.

▪ **Руйнування інфраструктури виробництва та зберігання продукції:** Знищення зерносховищ та інфраструктури ускладнює вирощування та зберігання сільськогосподарської продукції.

▪ **Екологічні проблеми:** Бойові дії та руйнування інфраструктури призвели до непридатності значної частини полів для вирощування та спричинили втрати земельного ресурсу та аграрного сектору.

Таким чином, ключовими напрямками функціонування аграрного сектору України має стати:

1. Нарощування виробництва сільськогосподарської продукції:

• Збільшення обсягів виробництва сільськогосподарських культур та тваринництва.

• Використання сучасних технологій та підвищення продуктивності праці.

2. Створення нових об'єктів для зберігання та перероблення продукції:

• Будівництво нових зерносховищ, силосів, а також об'єктів для перероблення сільськогосподарської продукції.

• Використання інноваційних технологій для зберігання та перероблення продукції.

3. Залучення державного та приватного сектора для постачання харчових продуктів у місця їх збуту:

• Партнерство між державним та приватним секторами для забезпечення ефективності логістики та постачання продукції.

• Стимулювання інвестицій у розвиток інфраструктури постачання.

4. Диверсифікація розвитку аграрного сектора:

• Підвищення капіталізації та інвестиційної привабливості агропідприємств.

• Розвиток ринкових інститутів та підтримка підприємництва.

5. Підвищення ефективності використання ресурсів:

- Використання новітніх технологій для оптимізації виробництва та ефективного використання ресурсів.
- Впровадження зелених технологій та стимулювання екологічно чистого виробництва.

6. Зміцнення продовольчої безпеки:

- Забезпечення стабільного постачання продуктів харчування для населення.
- Розширення асортименту та покращення якості харчових продуктів.

7. Розвиток експорту з більшою доданою вартістю:

- Підвищення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках.
- Розвиток виробництва товарів з високою доданою вартістю для експорту.

8. Забезпечення комфортних умов проживання на селі:

- Розвиток інфраструктури та соціальних послуг у сільських територіях.
- Створення умов для залучення молоді та фахівців до роботи в аграрному секторі.

9. Формування нової повоєнної моделі розвитку аграрного сектора:

- Збалансований розвиток економічних та екологічних компонентів.
- Врахування цілей сталого розвитку при формулюванні стратегії розвитку сільськогосподарського сектору.

Вважаємо, що лише після запровадження ряду заходів і розвитку вказаних напрямків Україна зможе збільшити ефективність аграрного сектору та відновити сектор загалом в позитивному напрямку.

Література:

1. Електронний ресурс. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryny-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta>

2. Молочно-товарні ферми вийшли на довоєнні рівні виробництва молока в 2023 році. АВМ. 2024. 16 січ. URL: <https://avm-ua.org/uk/post/molocno-tovarni-fermi-vijsli-na-dovoenni-rivni-virobnictva-moloka-v-2023-roci>

3. Не зважаючи на знищення агросектору Херсонщини: в Україні овочівництво досягло довоєнного рівня. AgroPolit.com. 2024. 11 січ. URL: <https://agropolit.com/news/27382-ne-zvajayuchi-na-znischennya-agrosektoru-hersonschini-v-ukrayini-ovochivnitstvo-dosyaglo-dovoyennogo-rivnya>

4. Україна цього року збільшила експорт агропродукції на 15% – УКАБ. Укрінформ. 2023. 30 груд. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3806895-ukraina-cogoric-zbilsila-eksport-agroprodukcii-na-15-ukab.html>